

Mudraci u frazeologiji I.¹

U dobu globalnoga konzumerizma božićna ikonografija u trgovinama i domovima pojavljuje se svake godine sve ranije, već početkom studenoga. Iako većina ljudi ponesena blagdanskim ozračjem adventskih sajmova u tome više ne vidi ništa čudno te se ne pita kad i zašto kitimo božićno drveće, u poslijenovogodišnjim danima iz godine u godinu vraćamo se najvažnijemu svjetskom problemu u Hrvata – dvojbi oko toga kad katolici trebaju raskriti bor. Katolička Crkva božićni ciklus dijeli na dva dijela. Prvi dio je došašće ili advent, koji traje od prve nedjelje došašća do Badnjega dana, a drugi božićno vrijeme, koje traje od Badnje večeri do nedjelje nakon Sveta tri kralja ili Bogojavljenja, na koju se slavi blagdan Krštenja Gospodinova. Iako se bor kod nas tradicionalno kiti 24. prosinca, Crkva ne određuje strogo pravilo kad bi ga trebalo raskriti. Stoga postoje tri mogućnosti: 1. na Krštenje Gospodinovo jer ono predstavlja kraj božićnoga ciklusa i njime počinje „vrijeme kroz godinu”, 2. na Svijećnicu ili Prikazanje Gospodinovo u hramu, koje pada točno četrdeset dana nakon Božića (2. veljače), što je stara tradicija i običaj u hrvatskome narodu, te 3. na Sveta tri kralja, Bogojavljenje ili Vodokršće (6. siječnja). Dok u Vatikanu božićno drveće biva ukrašeno tijekom cijeloga siječnja, za što je, kažu, zaslužan papa Ivan Pavao II., koji je taj običaj prenio iz rodne Poljske, u nas je ipak u moderno doba prevladalo da se bor raskiće na blagdan Sveta tri kralja, što je kod nas i neradni dan, jer se nakon njega vraćamo svakodnevnim poslovima i užurbanoj životnoj kolotečini. Ipak mnogima je stalo samo do toga da im bor ne bi okićen dočekaao pravoslavni Božić iako pravoslavci tradicionalno ne kite jelku na Badnji dan, nego u kuću unose hrastovu granu i slamu.

Blagdan Sveta tri kralja ili Bogojavljenje jedan je od najstarijih kršćanskih blagdana (spominje se još u II. stoljeću). Sveta tri kralja spominju se u Novome zavjetu, u Evanđelju po Mateju („Kad se Isus rodio u Betlehemu judejskome u dane Heroda kralja, gle, mudraci se s Istoka pojaviše u Jeruzalemu raspitujući se: »Gdje je taj novorođeni kralj židovski? Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova pa mu se dođosmo pokloniti.«” (Mt 2, 1–2)), ali tu nisu nazvani kraljevima nego mudracima, koji su slijedeći zvijezdu došli do Betlehema i poklonili se novorođenome Isusu u štalici, na slamici. To nas ne čudi jer se u grčkome izvorniku navodi višeznačna riječ *magos* (grčki *μάγος*), koja može imati različita značenja: ‘mudrac, učenjak, svećenik, vjerski propovjednik, čarobnjak, zvjezdoznanac ili astrolog’. Tri mudraca predstavnici su poganskih naroda koje je Bog

¹ Ovaj je rad nastao u okviru istraživačkoga projekta Hrvatske zaklade za znanost *Višerječni izrazi u hrvatskome jeziku: leksikološki, računalnolingvistički i glotodidaktički pristup* (MWE-Cro) (IP-2022-107697, voditeljica: Goranka Blagusc Bartolec).

pozvao u svoje kraljevstvo objavivši im rođenje Isusa, Spasitelja i Otkupitelja svih ljudi na svijetu. Pretpostavlja se da su to bili zvjezdoznanci, koji su bili u dodiru sa židovskim mesijanizmom, a bibličari i povjesničari tumače da su mogli doći iz Arabije, Mezopotamije ili čak Indije. Dvojica teologa iz trećega stoljeća, Origen i Tertulijan, najviše su zaslužni za njihovu mitologizaciju, preobrazbu u kraljeve i stvaranje današnje slike o njima. Pritom su se pozivali na proroka Izaiju: „K tvojoj svjetlosti koračaju narodi, i kraljevi k istoku tvoga sjaja.” (Iz 60, 2–3) i *Psalme*.

Također, u *Bibliji* se ne spominju ni imena po kojima ih mi danas znamo. Srednjovjekovna predaja već ih naziva kraljevima i donosi njihova imena: Gašpar, Melkior i Baltazar, ali i prve likovne prikaze. Oni su veoma važne osobe koje su se među prvima poklonile novorođenomu Isusu. Prikazuju se kao muške osobe različite dobi (mladić, muškarac srednjih godina i starac) i različitih rasa. Osim što utjelovljuju različita razdoblja u životu čovjeka, oni predstavljaju i tri do tada poznata kontinenta: Melkior predstavlja Europu, Baltazar Afriku, a Gašpar Aziju. Njihova su imena pomno odabrana i nose svoju simboliku: starcu Melkioru ime na hebrejskome znači ‘kralj svjetla’, Baltazarovo ime potječe iz babilonskoga i znači ‘štiti život kralja’, a mladiću Gašparu ime potječe iz perzijskoga i znači ‘rizničar’ (usp. *Portal suvremenih hrvatskih osobnih imena*). Simbolika je, naravno, prisutna i u vrijednim darovima koje su mudraci donijeli. Darovali su mu zlato kao kralju (priznajući mu kraljevsko dostojanstvo), tamjan kao Bogu (u slavu njegove božanske naravi) i smirnu, tj. plemenitu mast koja se upotrebljavala za pomazanje tijela, kao čovjeku (jer će kao čovjek umrijeti za ljudske grijeha).

Kako bilo da bilo, tri kralja su ljudi koji su mnogo znali, koji su znali pročitati znakove u prirodi i odgonetnuti tajne na temelju vlastite mudrosti, a svojim su činom dali potvrdu Isusove svetosti.

Često se pitamo koje su to osobine koje čovjeka čine mudrim. U stručnoj literaturi mudrost se obično definira kao vrhunska vrlina i kvaliteta koja čini jedinstvo znanja (osobnoga i kolektivnoga), životnoga iskustva i izvrsne prosudbe u djelovanju. Ona je sposobnost razumijevanja biti, smisleno upravljanje životom i balansiranje između osobnih interesa i općega dobra. S obzirom na to da ona zahtijeva određeno životno iskustvo i emocionalnu zrelost, smatramo je osobinom starijih ljudi. Ali tomu ne mora biti tako.

Mudrost (grčki *σοφία*, latinski *sapientia*) kao vrhunska ljudska osobina visoko se vrednuje još od antičkih dana. Platon ju je smatrao jednom od četiriju kardinalnih vrlina

uz umjerenost, srčanost i pravednost. Osim anonimnih mudraca i mudrijaša, u staroj su Grčkoj mudracima smatrani najistaknutiji filozofi, zakonodavci i političari, pogotovo oni iz sedmoga i šestoga stoljeća prije Krista, te predstavnici grčke etičke filozofije – gnomici. Također, oni su još poznati i pod zajedničkim imenom *sedam mudraca*. Iako su podatci o njihovu životu dio legendi, njihove su misli prenesene do današnjih dana u obliku mudrih izreka. Prema *Hrvatskoj enciklopediji* u sedam mudraca ubrajaju se obično sljedeći mudraci (u zagradama se donose izreke po kojima su najpoznatiji): „Solon iz Atene (*Ni u čemu ne pretjeruj!; Ako si naučio slušati, znat ćeš i zapovijedati.*), Tales iz Mileta (*Upoznaj sama sebi!; Radije neka ti zavide nego da te sažaljevaju!*), Hilon iz Sparte (*Pokoravaj se zakonima!; Mrtvoga smatraj sretnim!*), Pitak s Lezba (*Uoči pravi čas!; Ni bogovi se ne bore protiv onoga što mora biti.*), Bijant iz Prijene (*Ljudi su većinom zli; Početak otkriva čovjeka.*), Kleobul iz Linda (*Najbolje je držati mjeru.; Rado slušaj i ne govori mnogo!*), Perijandar iz Korinta (*Zanos može sve.; Užitelji su prolazni, časno ime je besmrtno.*)”

U hrvatskoj frazeologiji mudroga čovjeka obično opisujemo poredbenim frazemima sa zoonimnom sastavnicom. Dakle, mudar čovjek najčešće je *mudar kao sova*, *mudar kao zmija* ili *mudar kao lisica (lija)* iako se potonji frazem češće upotrebljava s drugom pridjevnom sastavnicom, dakle u obliku *lukav kao lisica (lija)* (usp. Fink Arsovski, Kovačević i Hrnjak: *Bibliografija hrvatske frazeologije s frazeobibliografskim rječnikom* (2023.)). U takvim se animalističkim, tj. zoonimnim, frazemima na semantičkome planu može upotrijebiti zoomorfno i antropomorfno preslikavanje osobina. Mudrost se navedenih životinja ogleda u načinu njihova života ili preživljavanja u divljini te simbolici koju su stekle s vremenom. Npr. lukave ili mudre lisice tijekom zime prije nego zagaze na smrznutu rijeku ili potok prvo provjeravaju debljinu leda, kad ih progone lovački psi, ulaze u vodu da zametu svoj trag, kad se kreću po šumi, u istome cilju zametanja tragova ne kreću se pravocrtno, nego se kreću cik-cak. Status prevaranta koji lisica ima u zapadnjačkoj kulturi proizlazi iz njezinih uloga koje su ovjerene u basnama, poslovicama i dječjim pjesmicama. Zmija u životnoj opasnosti, kako kažu upućeni, uvijek čuva svoju glavu, a izlaže ostatak tijela. Njezina je mudrost zabilježena još u *Bibliji*. Iako često nosi negativnu simboliku (najpoznatija nam je po svojoj ulozi u prvome grijehu), očito se u njezinu odbacivanju stare kože pronalazi vjerska dimenzija preobrazbe i daljnje rasta. Grabežljivicu sovu karakterizira izvrstan vid i sluh, tihi let i sposobnost da okrene glavu do 270 stupnjeva. Ona svojim pogledom, držanjem i dugovječnošću asocira na poštovanu i mudru osobu jer se mudrost smatra kvalitetom iskustva i starosti. Ne smijemo zanemariti i činjenicu da je u staroj Grčkoj sova bila posvećena božici mudrosti – Ateni. Prema narodnim vjerovanjima sova se smatra glasnikom svijeta duhova i znak je promjena koje dolaze. Stoga je često i motiv različitih predmeta koji donose sreću, posebice nakita.

U sljedećemu broju *Hrvatskoga jezika* bit će riječi o frazemima istoga koncepta koji imaju onimijisku sastavnicu ili iz nje izveden pridjev.